

*Ольховська М. М.,
кандидат юридичних наук,
адвокат*

ПРО ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ ПРОКУРОРА, СЛІДЧОГО ПРО ВІДМОВУ У ВИЗНАННІ ПОТЕРПІЛИМ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Анотація. Стаття присвячена науковому дослідженню питання законодавчого забезпечення у вітчизняному кримінальному процесі права на оскарження рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим під час досудового розслідування, з'ясуванню проблемних питань практичної реалізації відповідного права особою, яка постраждала від злочину. Установлено, що Кримінальний процесуальний кодекс України містить суттєві процесуальні прогалини, які обмежують право на оскарження рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим. Запропоновано внесення законодавчих змін до Кримінального процесуального кодексу України, які забезпечать додержання загальних засад та виконання завдань кримінального провадження. Аргументовано доцільність проведення подальшого наукового аналізу інституту потерпілого в кримінальному процесі України з метою реформування вітчизняного законодавства.

Ключові слова: потерпілий, оскарження, слідчий, прокурор, слідчий суддя, скарга, процесуальні строки, кримінальне провадження, досудове розслідування, загальні засади.

Постановка проблеми. В умовах здійснення судової реформи в Україні, яка полягає, серед іншого, і у внесенні численних змін до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), на перший план виходить охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. У п. 5 ч. 1 ст. 303 КПК України закріплено, що на досудовому провадженні можуть бути оскаржені рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілою особи, якій відмовлено у визнанні потерпілою [1]. У такий спосіб законодавець надав процесуальну можливість фізичній особі, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичній особі, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, усунути перешкоду для набуття такою особою процесуальних прав, перелік яких закріплено в ст. 56 КПК України. Водночас практична реалізація відповідного права на оскарження під час досудового розслідування вказує на значну кількість проблемних питань, які потребують ґрунтовного наукового дослідження. Актуальності обраній теми додають також суттєві процесуальні прогалини КПК України, які призводять до неоднакової судової практики слідчих суддів щодо вирішення скарг на рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим під час досудового розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням законодавчого забезпечення та реалізації

процесуальних прав потерпілого приділяється постійна увага у вітчизняних наукових дослідженнях. Праці учених С. Абрамського, В. Боярова, Т. Варфоломєєвої, В. Введенської, В. Гончаренка, М. Гошовського, С. Давиденка, В. Денисова, В. Калугіна, О. Капліної, Л. Кокорева, О. Кучинської, М. Михасенко, В. Назарова, В. Нора, В. Пожар, С. Портянко, І. Потеружа, А. Ратинова, С. Слінько, Л. Шаповалової, В. Шибіко, М. Шумила, О. Юхна й інших є вагомим внеском у розроблення теорії вивчення прав та обов'язків потерпілого під час досудового розслідування. Водночас проблема додержання загальних засад кримінального провадження, передбачених у ст. 7 КПК України, крізь призму прав потерпілого, на мою думку, досліджена недостатньо і надалі є предметом наукових дискусій.

Метою статті є наукове дослідження законодавчого забезпечення права на оскарження рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим під час досудового розслідування як однієї із загальних засад кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до п. 1.1 Рекомендації Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів від 14 червня 2006 р., поняття «потерпілий» варто розуміти як фізичну особу, що зазнала шкоди, включаючи фізичні ушкодження або психічні травми, душевні страждання або економічні втрати, спричинені діями або бездіяльністю, які є порушенням норм кримінального права держав-членів. У належних випадках термін «потерпілий» також охоплює найближчих членів сім'ї або утриманців прямо постраждалої особи [2, с. 170].

На думку деяких науковців, те, що особу може бути не визнано потерпілим, є позитивною гарантією КПК України від безпідставного набуття особами статусу потерпілих [3, с. 121].

Не погоджуючись із зазначеними висновками, вважаю доцільним підкреслити, що право слідчого, прокурора щодо винесення постанови про відмову у визнанні потерпілим на стадії досудового розслідування суперечить загальним засадам кримінального провадження, визначеним ст. 7 КПК України. Адже наявність чи відсутність шкоди, завданої конкретній особі, розмір та характер відповідної шкоди може бути остаточно встановлено слідчим, прокурором виключно за результатами проведеного досудового розслідування. Також відсутність у КПК України визначення понять моральної, фізичної або майнової шкоди призводить до того, що відповідні постанови слідчого, прокурора ґрунтуються, серед іншого,

і на суб'єктивних висновках відповідних осіб, у зв'язку із чим є передчасними.

В юридичній літературі також відсутній єдиний підхід до визначення поняття фізичної шкоди [4, с. 165], що є підґрунтям для гострих наукових дискусій.

Я цілком погоджуюсь із науковою думкою В. Гончаренка, який зазначив, що право слідчого, прокурора винести постанову про відмову у визнанні особи потерпілим є відвертою і неприпустимою правовою колізією в одному законодавчому акті, оскільки не можна не дозволити те, про дозвіл чого не просить учасник кримінального провадження [6, с. 77].

Отже, законодавче врегулювання права на оскарження рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим під час досудового розслідування є процесуальною гарантією додержання принципу верховенства права.

Зазначений висновок узгоджується з науковою думкою В. Нора, який зазначив, що засада верховенства права за своїм змістом охоплює комплекс національних інститутів, правових механізмів і процедур, які є обов'язковими для того, щоби особа мала можливість захистити свої права, свободи і законні інтереси від сваволі з боку держави (її органів і службових осіб) та зберегти свою гідність [2, с. 40].

Важливо звернути увагу на те, що дуже часто слідчі, прокурори, відмовляючи особі у визнанні потерпілим, не виносять відповідну постанову, а викладають свою позицію у формі листа. Як показує аналіз судової практики, слідчі судді в таких випадках відмовляють у відкритті провадження за скаргною.

У зв'язку з цим, на мою думку, з метою недопущення порушення прав та інтересів осіб, яким кримінальним правопорушенням завдано шкоди, доцільно доповнити ч. 5 ст. 55 КПК України, зазначивши, що відповідна постанова слідчого, прокурора має бути винесена протягом 24 годин із моменту подачі особою заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Законодавче закріплення чіткого процесуального строку надасть відповідній особі право, по-перше, на підставі п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України оскаржити бездіяльність слідчого, прокурора щодо невиконання процесуального обов'язку оформлення свого рішення у формі постанови; по-друге, порушення слідчим, прокурором встановленого процесуального строку винесення постанови стане підставою для її скасування слідчим суддею.

Також на даний час залишається проблемним питання щодо визначення кола осіб, які мають право на оскарження рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим. Слідчі судді повертають відповідні скарги, якщо їх подано не самою особою, якій відмовлено у визнанні потерпілим, а представником такої особи. Відповідні рішення підтримуються і судами апеляційних інстанцій. На мій погляд, у п. 5 ч. 1 ст. 303 КПК України законодавець фактично позбавив особу права на професійну правничу допомогу, передбаченого в ст. 59 Конституції України [5]. Отже, вкрай важливим, на мою думку, є внесення відповідних доповнень до п. 5 ч. 1 ст. 303 КПК України шляхом зазначення права представника, законного представника особи, якій відмовлено у визнанні потерпілим, оскаржити відповідне рішення слідчого, прокурора.

Аналізуючи повноваження слідчого судді, закріплені в ст. 307 КПК України, можна дійти висновку, що слідчий суддя не наділений правом визнати особу потерпілим у разі

скасування рішення слідчого, прокурора про відмову у визнанні потерпілим. На мою думку, відповідна позиція законодавця є цілком обґрунтованою й узгоджується з положенням ч. 2 ст. 55 КПК України. Адже КПК України не пов'язує момент виникнення в особи прав та обов'язків потерпілого з моментом ухвалення відповідного процесуального рішення уповноваженою особою. Тобто в такому випадку особа набуває статусу потерпілого не з моменту винесення ухвали слідчого судді про скасування рішення слідчого, прокурора про відмову у визнанні потерпілим, а відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України – з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

Висновки. Проведений науковий аналіз положень чинного кримінального процесуального законодавства України дає підстави для висновків, що КПК України містить суттєві прогалини, які обмежують право особи на оскарження рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим під час досудового розслідування. Відсутність законодавчого визначення термінів, що їх вжито в КПК України, не встановлення чітких строків для слідчого, прокурора щодо вчинення процесуальних дій, обмеження кола осіб, які мають право на звернення із відповідною скаргою, неоднакове застосування норм процесуального права слідчими суддями – усе це вказує на необхідність подальшого законодавчого вдосконалення інституту потерпілого в кримінальному процесі. Додержання загальних засад кримінального провадження неможливе без належного забезпечення права особи, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди, на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування. Чіткість, доступність та однозначність викладення кримінальних процесуальних норм сприяє ефективності захисту прав та інтересів особи, що є одним із завдань кримінального провадження. Реформування національного законодавства має відбуватися з обов'язковим урахуванням висновків Європейського суду з прав людини, а також позитивного досвіду прогресивних демократичних країн світу. Законодавець має забезпечити чіткий процесуальний порядок набуття особою, яка постраждала від злочину, статусу учасника кримінального провадження з метою поновлення порушених прав та інтересів. Водночас практична реалізація такою особою права на оскарження як однієї із засад кримінального провадження не може бути процесуально обмежена.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. / за заг. ред. В. Гончаренка, В. Нора, М. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
3. Кричун Ю., Степанов П. Окремі проблемні питання інституту потерпілого в кримінальному процесі. URL: http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo03/part_3/30.pdf.
4. Наумова А. Відшкодування шкоди потерпілому: питання теорії, законодавства та практики. *Вісник Академії адвокатури України*. Київ : ВЦ ААУ, 2017. Том 14. Число 1 (38). С. 163–168.
5. Конституція України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Гончаренко В. Правове становище потерпілого в кримінальному судочинстві України. *Вісник Академії адвокатури України*. Київ : ВЦ ААУ, 2016. Том 13. Число 2 (36). С. 75–79.

Ольховская М. Н. О вопросах законодательного обеспечения права на обжалование решения прокурора, следователя об отказе в признании пострадавшим во время досудебного расследования

Аннотация. Статья посвящена научному исследованию вопроса законодательного обеспечения в отечественном уголовном процессе права на обжалование решения прокурора, следователя об отказе в признании пострадавшим во время досудебного расследования, выяснению проблемных вопросов практической реализации соответствующего права лицом, пострадавшим от преступления. Установлено, что Уголовный процессуальный кодекс Украины содержит существенные процессуальные пробелы, которые ограничивают право на обжалование решения прокурора, следователя об отказе в признании потерпевшим. Предложено внесение законодательных изменений в Уголовный процессуальный кодекс Украины, которые обеспечат соблюдение общих принципов и выполнение задач уголовного судопроизводства. Аргументирована целесообразность проведения дальнейшего научного анализа института потерпевшего в уголовном процессе Украины с целью реформирования отечественного законодательства.

Ключевые слова: потерпевший, обжалование, следователь, прокурор, следственный судья, жалоба, процессуальные сроки, уголовное производство, досудебное расследование, общие принципы.

Olkhovska M. About the legislative provision of the right to appeal the decision of the prosecutor, investigator on refusal to recognize the victims during the pre-trial investigation

Summary. The article is devoted to the scientific research of the issue of legislative provision in the domestic criminal procedure of the right to appeal the decision of the prosecutor, investigator on refusal to recognize the victims during the pre-trial investigation, to clarify the problem issues of practical implementation of the corresponding right by a person who has suffered from a crime. It has been established that the CPC of Ukraine contains substantive procedural gaps that restrict the right to appeal against the decision of the prosecutor, investigator to refuse recognition of the victims. It is proposed to introduce legislative changes to the CPC of Ukraine, which will ensure observance of the general principles and fulfillment of the tasks of criminal proceedings. The expediency of conducting further scientific analysis of the victim's institute in the criminal process of Ukraine with the purpose of reforming the domestic legislation was argued.

Key words: victim, appeal, investigator, prosecutor, investigator judge, complaint, procedural deadlines, criminal proceedings, pre-trial investigation, general principles.